

Raimonda Kybrancienė

Raukšlėtalapis erškėtis

... jau rugpjūtis, ar spėjote pajusti vasarą? Ar užteko saulėtų dienų ... nes laukuose ir miškuose juntami pirmieji rudens prisilietimai – pradeda rausti erškėčio – erškėtrožės vaisiai. O štai fenologai savaip pagerbė erškėtį, nutardami, kad vienas iš vasaros pradžių žyminčių ženklų yra šio puikaus augalo žydėjimas.

Kuršių nerijoje savaime auga šešios erškėčių rūšys, tačiau dažniausiai aptinkami yra: paprastasis (*Rosa canina*) ir raukšlėtalapis (*Rosa rugosa*) erškėčiai. Paprastasis erškėtis nuo seno Lietuvoje augantis augalas, o štai raukšlėtalapis – atėjūnas ir mūsų šalyje pradėtas auginti XX a. pirmojoje pusėje.

Raukšlėtalapis erškėtis natūraliai paplitęs Rytų Azijoje. Šis dekoratyvus iki 2 metrų aukščio galintis užaugti vešlus krūmas, birželyje apsipila stambiais rožiniais rečiau baltais žiedais. Augalas ilgaamžis, nereiklus dirvožemiui, labai atsparus ligoms ir įvairiems kenkėjams, vasaros pabaigoje pradeda brandinti stambias erškėtuoges. Retas augalas turi tiek puikių ypatumų: yra dekoratyvus, nelepus ir pasižymintis žmogui naudingų savybių gausa. Iš erškėčių vainiklapių gaminamas eterinis aliejus, erškėtuogės naudojamos medicinoje kaip vitaminų šaltinis ir įvairių susirgimų gydymui bei žinoma - kulinarijoje (verdamos uogienės ir kt.). Sėklų aliejus vartojamas gydymo tikslais, o iš žievės buvo gaunami raugai ir dažai. Raukšlėtalapis erškėtis išaugina gausias atžalas ir puikiai tinka pakelių eroduojamiems šlaitams tvirtinti. Išvesta šimtai sodo erškėčių kultūrinių formų ir tūkstančiai atmainų, kurios puošia parkus, sodus ir džiugina juose besilankančius.

Taigi nenuostabu, kad toks puikus augalas jau XIX amžiaus pabaigoje daugelyje Europos šalių buvo plačiai auginamas kaip dekoratyvus, maistinis bei vaistinis augalas. Bet ... liaudies išmintis byloja, kad lazda turi du galus: gerą ir blogą. Taigi, pasidžiaugę raukšlėtalapio erškėčio teikiamu gėriu, susiduriame ir su jo kuriamu blogiu...

Savo tėvynėje raukšlėtalapis erškėtis auga smėlėtuose ir žvyruose paplūdimiuose, kopų ir pievų bendrijose. Nereiklus augalas lengvai prisitaikė ir naujose šalyse, tačiau ištrūkęs iš žmogaus globos – sulaukėjo, natūralizavosi ir yra aptinkamas panašiose buveinėse: laukų ir miškų pakraščiuose, sausose pievose, pakelėse, geležinkelių pylimuose. Palyginti neseniai į Europos regioną atkeliavusi rūšis dėl savo biologinių savybių labai išplito, o labiausiai - Danijoje ir Švedijoje. Viena iš priežasčių, lemiančių sparčią natūralizaciją, yra raukšlėtalapio erškėčio gebėjimas daugintis sėklomis ir vegetatyviškai – šakniastiebiais. Erškėtuogės yra maistingos, todėl noriai lesamos paukščių ir tokiu būdu jų platinamos: vietiniai paukščiai augalą platina palyginti nedideliu atstumu, o štai migruojantys paukščiai gali pernešti sėklas gana toli. Daugindamasis šakniastiebiais, erškėtis užsitikrina puikią ir efektyvią vietinę plėtrą.

Natūralizuotas raukšlėtalapis erškėtis tapo rimta grėsme Europos gamtai. Plisdamas šakniastiebiais, erškėtis gana sparčiai suformuoja tankius, brūzgius sąžalynus, užimdamas vietinių augalų augavietes. Vietinės augalų rūšys nyksta, o kartu nyksta ir su jomis susijusios gyvūnų rūšys - biologinė įvairovė tampa skurdesnė.

Lietuvoje raukšlėtalapis erškėtis kaip sulaukėjęs, pirmą kartą aptiktas 1937 metais. Šio augalo plitimas ypatingą grėsmę kelia pajūrio bei pamario smėlynų buveinėms. Kuršių nerijoje ant apsauginio kopagūbrio augantis raukšlėtalapis erškėtis nepasiekia jam prigimtinio aukščio ar vešlumo, tačiau užpustytas smėliu lengvai atželia, o išaugindamas ilgas šakniastiebius užima vis naujas erdves kopose ir bemiškės palvės plotuose. Kuršių nerijos baltųjų ir pilkųjų kopų buveinėse auga retos ir saugomos augalų rūšys. Čia yra susiformavusios pajūrinės zundos, tamsialapio skiautalūpio, baltijinės linažolės augavietės. Su kopų buveinėmis yra susijusios ir retos gyvūnų rūšys. Atvirose, skurdžia smėlynų augmenija apaugusiose vietose veisiasi reti drugiai: pajūrinė kukulija (*Cucullia balsamitae*), pajūrinis dirvinukas (*Agrotis ripae*) ir tik Kuršių nerijoje aptikta Baltijos šilkabité (*Colletes caspicus*). Raukšlėtalapio erškėčio plitimas naikina pajūrio smėlynų augaliją ir retų vabzdžių buveines.

Ant apsauginio kopagūbrio besiplečiantys dygūs erškėčių brūzgnai mažina poilsiui tinkamų vietų plotus ir netiesiogiai yra didinama rekreacinė apkrova natūralioms smėlynų buveinėms. Žmonės renkasi erškėčiais neapaugusias kopų vietas.

Mūsų šaliai svetimžemė rūšis – raukšlėtalapis erškėtis yra įtraukta į invazinių Lietuvoje rūšių sąrašą. Visos svetimžemės augalų ar gyvūnų rūšys į naujas teritorija patenka dėl žmogaus veiklos. Vienos rūšys būna

atgabentos tikslingai – siekiant naudos, kitos patenka atsitiktinai. Tačiau invazine tampa tik tokia rūšis, kuri geba prisitaikyti prie įvairių gamtinių sąlygų, pasižymi galėjimu sparčiai daugintis ir naujose teritorijose neturi įprastų gausos reguliavimo veiksnių (konkurenciniai ryšiai, ligos, kenkėjai ir kt.). Invazinės rūšys naujoje aplinkoje tampa esamų buveinių keitėjomis. Jos keičia kolonizuojamų ekosistemų savybes, būklę ir gali sukelti rimtų ekologinių problemų. Akivaizdu, kad raukšlėtalapis erškėtis keičia Kuršių nerijos smėlynų ekosistemas. Ši agresyvi svetimžemė rūšis jau užima gana nemažus plotus apsauginiame kopagūbryje, kuriame auga pajūrinė zunda ir braunasi į pilkąsias kopas bei pamario palves.

Raukšlėtalapį erškėtį naikinti sudėtinga. Remiantis kitų šalių patirtimi, geriausi rezultatai buvo pasiekti augalą iškasant ir rankomis išrankiojant dirvoje likusius šakniastiebius. Tačiau ši būdą taikyti nerijoje būtų problematiška, nes neišvengtume kopų reljefo keitimo ir erozijos išprovokavimo. Augalą nukirtus ir vėliau atžalas šienaujant, reikia daug kantrybės ir užsispyrimo, nes reiktų tai kartoti ne vienerius metus, kadangi nukirsti augalai greitai atželia. Galima bandyti erškėti ir nuodyti – nupurkšti (ar įšvirkšti) herbicidais. Tačiau šį darbą reiktų atlikti labai preciziškai, kad nepakenkti greta augantiems ir gyvenantiems.

Teigiama, kad kova su invaziniais augalais kol kas yra bevaisė. Raukšlėtalapio erškėčio išnaikinimas labai sudėtingas. Tikriausiai pagal pačias optimistiškiausias prognozes, būtų galimas tik gausos reguliavimas jautriausiose smėlynų buveinėse, kuriose vis dar aptinkamos retos augalų ir gyvūnų rūšys. Kiekvienas iš mūsų galėtų prie šios kovos prisidėti. Reiktų pradėti tegu ir nuo mažų, tačiau pastovių veiklų - nušienauti nors greta namų esantį erškėtiną. Negailint rinkti žiedus, uogas - virti iš jų kvapnias uogienes ar džiovinti arbatoms - taip nors dalele mažinant jo galimybę plisti ir pamažu nors po pėdą atsikovojant unikalias pajūrio pievas ir kopas. Siekiant sumažinti raukšlėtalapio erškėčių plitimą, būtina liautis juos sodinti, ypač arti smėlynų buveinių.

Raukšlėtalapis erškėtis (*Rosa rugosa*) ant apsauginio kopagūbrio (Nuotr. E. Razmienės)

Pajūrinė zunda (*Eryngium maritimum*) (Nuotr. K. Jurgutavičiūtės)